

TURSKI DOKUMENTI DRŽAVNOG ARHIVA U ZADRU

Pored raznovrsnog i vrlo bogatog arhivskog materijala od X. stoljeća pa do naših dana zadarski Državni arhiv ima i neslućeno obilje turskih listina iz XVI, XVII. i XVIII. stoljeća (tačnije: od 1582 — 1798 g), koje sačinjavaju takozvani

»*Dragomanski arhiv*«.

Arhivist Državnog arhiva u Zadru dr Strgačić sačinio je inventar i tog »*Dragomanskog arhiva*« ranije zvanog »*Atti de Dragomano Veneto*«, odnosno »*Dopisivanje mletačkih vlasti u Dalmaciji sa susjednim turskim i austrijskim zapovjednicima*«. Tim inventarom sam se izvrsno poslužio, pa sam zahvaljujući i na ovom mjestu dru Strgačiću, koji mi ga je stavio na raspolaganje, mogao u kratkom roku od 6. do 21. IX. 1954 prikupiti sve važnije podatke i dobiti jasniju sliku o strukturi »*Dragomanskog arhiva*«.

Po tom inventaru, koji u rukopisu ima 52 stranice folio formata, *Dragomanski arhiv* se sastoji od 73 fascikula (filza) ¹, jednog carskog fermana velikog formata, 24 dragomanske knjige (Libri) ² i jednog svežnja pisama.

Brojčane podatke o turskim dokumentima kao i onih pisanih ćirilicom-bosančicom, koji su za svaki pojedini fascikul istaknuti u spomenutom inventaru, stigao sam provjeriti u trinaest fascikula (br. 9, 31, LXXII, CXI, CXVI, CXVIII, CXX, CXXII, CXXIV, CXXVII, CXXVIII, CXXIX i CXXX).

Na temelju prebrojavanja turskih isprava i ćirilice-bosančice u tim fascikulima dobio sam dojam, da su brojčani podaci u inventaru arhivara Strgačića uglavnom tačni.

Uzevši te podatke za podlogu i dodavši tome 34 turska i jedan dokument ćirilicom-bosančicom, koji su izvan sku-

pine *Dragomanskog arhiva* i potječu iz Imotskoga³, slijedi da zadarski Državni arhiv ima oko 3.800 turskih i preko 400 ćirilicom-bosančicom pisanih originalnih listina⁴.

Međutim, nije isključeno da će u općinskim i sudskim arhivima gradova Splita, Makarske, Kotora, Sinja, Knina i drugih koji se nalaze u Državnom arhivu iskrsnuti još turskih isprava. Suradnici Arhiva u Zadru izjavili su se spremnim da pri sređivanju tih arhiva eventualne turske listine izdvoje ili pribilježe. Tako sam od arhivistkinje Bezić doznao da u notarskom i općinskom arhivu grada Šibenika nije zapazila ni jednog turskog akta, kada je te arhive sređivala. Arhivista prof. Čolak mi je za vrijeme svog boravka u Zagrebu (krajem 1954 g) saopćio, da ni arhiv porodice *Borelli*, koji zovu i *Vranskim arhivom* i koji je on upravo sređivao, ne sadržava turskih akata. Taj Vranski arhiv je akviriran tek oko 1950 godine a feud Vrana dodijeljen je obitelji *Borelli* zajedno s naslovom kneza vranskog 1752 g. (cf. »*Miscellanea*«, knj. I, str. 67⁴). Kako je prije toga Vrana bila pod Turcima, pretpostavljao sam, da bi taj veliki porodični arhiv mogao sadržavati i akta ranijih turskih gospodara Vrane. U toj pretpostavci sam i sam ispitao 3—4 oveća svežnja Vranskog arhiva ali s negativnim rezultatom. Prof. Čolak je pri sređivanju toga arhiva zapazio mnoge praznine, pa je sklon zaključku, da je porodica *Borelli* starije i važnije spise zadržala u svom posjedu.

Ali, i bez obzira na to, da li će se u gradskim, porodičnim i drugim skupinama arhiva koji su spremljeni u zadarskom Državnom arhivu pronaći daljnje turske listine, po navedenom mnoštvu turskih arhivalija, a na području NRH, Državni arhiv u Zadru dolazi odmah

iza dubrovačkog Državnog arhiva, u kojemu se prema približnim ocjenama mnogih stručnih naučnih radnika koji su ga proučavali i sređivali, nalazi oko 10.000 turskih ⁵⁾ i manji broj arapskih listina. U 1953 godini (27. VI) je Dubrovački arhiv po odobrenju Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH u Zagrebu preuzeo iz Zadarskog arhiva 855 turskih spisa. Od toga 839 komada su bili u Zadru odvojeno vođeni kao »Turske isprave« (ranije: »Carte turche«) u devet fascikula⁶⁾, dok je 16 komada izdvojeno iz »filze« t. j. fascikula CVIII »Dragomanskog arhiva«. Tako se je turcica dubrovačkog Državnog arhiva povećala za daljnjih 855 turskih akata.

U fascikulima »Dragomanskog arhiva« pored spomenutih turskih spisa na turskom i ćirilicom (bosančicom) pisanih na hrvatskom jeziku, nalazi se mnogo talijanskih akata, većinom prijevoda turskih originala, ali i znatan broj originalnih pisama na talijanskom jeziku⁷⁾. Ima i nekoliko pisama na grčkom kao i onih ćirilicom ili ćirilicom-bosančicom pa čak i glagoljicom, čiji autori nisu funkcioneri otomanske vlasti. Nađe se pokoje pismo na talijanskom ili na hrvatskom jeziku latinicom pisano s turskim potpisom i pečatom pri vrhu ili na kraju.

Sudeći po bilješkama na fascikulima i na košuljicama pojedinih skupina akata unutar tih fascikula, te po letimičnom pregledu mnogih turskih listina, uglavnom se radi o prepisci turskih državnih organa s mletačkim generalatom u Zadru. Predmet te korespondencije su većim dijelom pogranična pitanja, kako se to razabire iz sumarnih regista i bilježaka na talijanskom jeziku, što ih je arhivar dr. Strgačić u svoj inventar prepisao ili u prijevodu s omota pojedinih fascikula i svežanja prenio. Citiram samo neke u prijevodu dr.

Strgačića odnosno prof. Moscatella:

»Kradje stoke — druge grabeži — ubistva — zbog privatnih dugova i kredita — o međusobno nanesenim štetama — mletački podanici i njihove zemlje pod turskom vlasti — Popis sinjskih obitelji koje imaju posjede na obe strane — Ugovori o prelazu granica — O granicama prema Budvi, Ulcinju, Kotoru, Crnoj Gori 1543 — Granice po Kotorima 1671 — O razgraničenju po zadarskom kotaru — Zabrana da Novigradjani sijeku drva u Bukovici pod Turcima 1681.« i t. d.

Pored ovakovih i sličnih pograničnih pitanja mi nailazimo na skupine akata raznolikog sadržaja među kojima ima i takvih koji su od naročitog historijskog značenja, kao što su na pr.:

Karlovački i Požarevački mirovni ugovori te instrumenti o razgraničenju i ostali dokumenti koji se odnose na Mletke i Turke⁸⁾, Nagodba Rusa i Turaka o diobi Poljske i slobodi Tatara,

O svrgnuću sultana Selima, O razgraničenju Austrije i Mletaka 1719, O akciji dr-a Castellija u Bosni⁹⁾, Izvješće mletačkog dragomana o njegovu putu u Travnik 1762. o trgovačkim i pograničnim poslovima, Opis putovanja mletačkog dragomana Kuzme Calavra (?) Imberti-ja 1761. iz Carigrada do Tenedosa i t. d.

»Dragomanski arhiv« u Zadru privukao je posljednjih godina naročitu pažnju naučnih radnika Orijentalnog instituta te Pravnog i Filozofskog fakulteta u Sarajevu. U »Prilozima za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom« knj. II (1951), str. 57—81, Nedim Filipović, docent Filozofskog fakulteta i naučni suradnik Orijentalnog instituta u Sarajevu, objavio je u prijepisu i prijevodu uz iscrpni komentar sedam turskih isprava, među kojima je samo posljed-

nja iz »filze« CX »Dragomanskog arhiva«, dok ostalih šest pripada skupini »Turske isprave«, koja je kako sam naprijed istakao, u 1953 godini povraćena dubrovačkom Državnom arhivu.

U narednim godinama bit će potrebno dublje zahvatiti u pregled i naučnu obradu turskih listina Državnog arhiva u Zadru, jer je već iz ovdje izloženog, zapravo tek nabačenog, jasno, da se radi o jednoj dragocjenoj riznici koja će nesumnjivo mnogo pridonijeti osvjetljavanju prošlosti naših naroda i nama najbližih susjeda.

Sulejman Bajraktarević

BILJEŠKE:

1. Signature filza su: br. 9, 31, XXXIV, XXXV, XXXVIII, XLII, XLIII, XLVII, XLVIII, XLIX, L, LVI, LVII, LVIII, LIX, LXVII, LXVIII, LXIX, LXXI, LXXII, LXXIII, LXXIV, LXXV, LXXVI, LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXI, LXXXIII, LXXXIV, LXXXV, LXXXVII, LXXXVIII, LXXXIX, XC, XCIII, XCIV, XCVI, XCVII, XCVIII, XCIX, CI, CII, CIII, CIV, CV, CVII, CVIII, CIX, CX, CXI, CXV, CXVI, CXVIII, CXVII, CXIX, CXX, CXXI, CXXII, CXXIII, CXXIV, CXXV, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXXIX, CXXX, CXXXI, CXXXII, CXXXIII, CXXXIV, CXXXV i CXXXV

2. Numeracija tih kaliga je 1°, 2°, 3°, 4°, 5°, 6°, 7°, 8°, 10°, 11°, 12°, 13°, 14°, 15°, 17°, 26°, 26^{bo}, 30°, 33°, 38°, 39°, 55°, 113° i 114°.

3) Prezidiјum Pokrajinske vlade za Dalmaciju u Zadru proveo je akciju sakupljanja turskih isprava po čitavoj Dalmaciji naredivši dekretom br. 24/p od 4. I. 1836. svim kotarskim poglavarima Dalmacije, da se pobrinu za striktno izvršenje te uredbe. Tim povodom je pored Dubrovnika i Imotski poslao turske listine svoga područja.

4) U časopisu zadarskog Državnog arhiva »Miscellanea«, knj. I (1949) i knj. II — IV (1950 — 1952) objavljeno je 27 pisama od ove ćirilice-bosančice »Dragomanskog arhiva«. U

knjizi I. arhivist dr. Zjačić iznio je brojeve 29 do 32, a dr. Strgačić br. 36 te u knjizi II — IV br. 47, 50 — 67, 69, 78 i 86.

5) Pobljže o tome u Istoriskom časopisu SAN, knj. II (1949—1950), str. 317.

Tačnijim prebrojavanjem u jesen 1956 g. utvrdio sam da »ACTA TURCICA« u dubrovačkom Državnom arhivu ima u svemu okruglo 15.500 isprava od kojih na turskom jeziku 10.258 i na arapskom 26 komada. Ostatak je najvećim dijelom na hrvatskom i talijanskom jeziku.

6) Potječu iz akcije sakupljanja u godini 1836. (Vidi napomenu 3). Ujedno savrni Istoriski časopis SAN, knj. II, str. 316 uz napomenu da je prema popratnom spisu od 7. II. 1836., koji sadrži popis dubrovačkih fascikula od br. 1—19, iskazano u svemu 845 turskih dokumenata. Taj njemački pisani administrativni akt iz Dubrovnika ostavljen je i dalje u V. fascikulu zadarskog Državnog arhiva.

7) Jedno takovo pismo objavio je dr. Strgačić u *Miscellanea* II — IV, pod br. 23.

8) Isprava o razgraničenju po odredbama Karlovačkog mirovnog ugovora nalazi se u turskom originalu i talijanskom prijevodu u »filzi« br. 9. Turski original ima 12 listova 13,5 × 38,5 cm, prošiivenih u jednu knjižicu. Nažalost je ta knjižica s gornje strane nagrižena od miševa, 1 to 1 cm od lijevog i desnog kraja prema hrptu sve dublje, tako da su prvi i drugi retci teksta djelomično zahvaćeni.

9) Sav materijal u vezi liječničkih i diplomatskih misija dra Castellia proučio je i obradio dr. Mirko Grmek, predstojnik odjela za historiju medicine Instituta za medicinska istraživanja Jugoslavenske akademije i bit će uskoro objavljen pod naslovom »Izvještaj trojice liječnika o putovanjima po Bosni u XVIII. stoljeću«. Ta trojica liječnika su: Dominik Castelli, Marko Flori i Ivan Pagani.